

ТРЕТІЙ ВІК

**ТЕМА: «СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ В ДІЯЛЬНОСТІ
УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ»**

АНОТАЦІЯ

У науковому дослідженні обґрунтовано теоретичні і практичні аспекти діяльності Університетів третього віку як інструменту соціальної інклюзії людей літнього віку та задоволення їх потреб в освіті та самореалізації.

Об'єкт дослідження – соціальна інклюзія літніх людей в діяльності Університетів третього віку.

Предметом дослідження обрано соціальну організаційно-педагогічні умови соціальної інклюзії літніх людей в діяльності Університету третього віку (на прикладі УТВ, що функціонує при ТНПУ імені В. Гнатюка).

У роботі висвітлено проблемні аспекти соціальної інклюзії людей літнього віку, що ускладнюється сучасними соціально-демографічними, соціально-економічними чинниками та війною рф проти народу України.

Схарактеризовано демографічну ситуацію в світі та в Україні, що зумовлює необхідність впровадження інноваційних технологій, підпорядкованих ідеї соціальної інклюзії людей літнього віку. Проаналізовано міжнародні документи, що визначають підходи до вирішення проблем соціальної інклюзії літніх людей та провідні моделі функціонування університетів третього віку. Розкрито специфіку діяльності Університетів третього віку в Україні. Схарактеризовано діяльність Університету третього віку при ТНПУ імені В. Гнатюка; розкрито потенційні можливості його впливу на соціальну інклюзію літніх людей. Проаналізовано результати проведеного дослідження.

Ключові слова: людина похилого віку, соціальна інклюзія, механізми соціальної інклюзії, Університет третього віку, моделі функціонування університетів третього віку, організаційно-педагогічні умови соціальної інклюзії.

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ	8
1.1. Тракткування суті та провідних механізмів соціальної інклюзії людей похилого віку	8
1.2. Підходи до вирішення проблем соціальної інклюзії людей похилого віку: зарубіжний і вітчизняний досвід	13
РОЗДІЛ II. РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ	17
2.1. Провідні моделі функціонування Університетів третього віку у міжнародній практиці	17
2.2. Аналіз особливостей функціонування Університетів третього віку в Україні	21
2.3. Вирішення завдань соціальної інклюзії літніх людей в діяльності Університету третього віку (на прикладі УТВ, що функціонує при ТНПУ імені В. Гнатюка)	25
Висновки	28
Список використаних джерел	31
Додатки	35

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність проблеми осмислення і вирішення проблеми соціальної інклюзії людей літнього віку і практичної реалізації підходів до її реалізації зумовлена загальнопланетарною тенденцією зростання чисельності людей літнього віку і прагненням міжнародної спільноти забезпечити не тільки гідні умови їх життєдіяльності, але й самореалізації через сприяння їх інклюзії в систему соціальних відносин.

Частка людей віком 65+ і старше невинно зростає у загальній чисельності населення планети. Зараз їх чисельність становить 19% у Європі та 16% – у Північній Америці; прогнозується, що до 2050 року ці показники виростуть до 28% і 23% відповідно (Населення землі старіє, 2019). Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), суспільство вважається старіючим, коли частка людей старше 60 років перевищує 10 % усього населення, або коли понад 7 % усього населення є старшим 65 років (Р. Циган, 2022).

Україну вчені віднесли до числа країн, чиє населення старіє швидше, ніж у середньому по світу: близько 23 % усього населення країни – люди пенсійного віку. За прогнозами, частка осіб старших 60 років у загальному населенні до 2051 р. зросте до 33 %. Україну визнано однією з найбільш швидко старіючих країн світу (О. Крентовська, 2009).

У зв'язку з тим, що процес старіння населення у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. набув глобального характеру з неухильною динамікою до зростання, перед міжнародною спільнотою постала проблема необхідності активного вивчення і осмислення даного процесу і виходу на рівень міжнародної співпраці у сфері розробки концептуальних підходів соціальної політики щодо ролі і місця людей літнього віку в житті сучасного суспільства та міжнародних базових принципів забезпечення людей літнього віку гідними умовами життєдіяльності та їх інклюзії в систему суспільних відносин.

Ініціатором і лідером у вирішенні цієї проблеми виступило ЮНЕСКО, об'єднавши більшість країн світу. На міжнародному рівні права людей

похилого віку обумовлені у Міжнародній декларації прав людини, Європейській Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Деклараціях ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ та інших (Л. Лук'янова, 2021).

Аналіз наукових публікацій з проблеми соціальної інклюзії свідчить про значні напрацювання дослідників щодо трактування суті соціальної інклюзії (Т. Попова, 2013); особливостей здійснення даного процесу стосовно людей літнього віку (Ю. Найда, Л. Ткаченко, 2014); провідних механізмів і ресурсів її здійснення (О. Стрельнікова, & Н. Єсіна, 2019).

У процесі дослідження ми опиралися на роботи, що розкривають досвід функціонування Університетів третього віку зарубіжних (В. Groombridge, 1982; E. Gunder, 2013; M. Formosa, 2011) та вітчизняних (А. Богуцька, 2021; Л. Лук'янова, 2021; В. Поліщук, & О. Пришляк, 2017; А. Каркач, & Т. Семигіна, 2024) дослідників.

Проте проблема вирішення завдань соціальної інклюзії ЛЛІВ в складних умовах сьогодення потребує подальшого вивчення з врахуванням ресурсів і можливостей, доступних в умовах воєнного часу, що і послужило чинником вибору теми: **«Соціальна інклюзія літніх людей в діяльності університетів третього віку»**.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних і практичних аспектів функціонування Університетів третього віку як інструменту соціальної інклюзії осіб похилого віку.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі **завдання**:

1. Розкрити суть і особливості соціальної інклюзії людей третього віку.
2. Здійснити аналіз демографічних тенденцій в Україні та світі.
3. Охарактеризувати провідні зарубіжні моделі функціонування Університетів третього віку (УТВ).
4. Дослідити особливості функціонування Університетів третього віку в Україні.

5. Охарактеризувати організаційно-педагогічні умови соціальної інклюзії людей третього віку в діяльності Університету третього віку при ЗВО.

Об'єкт дослідження – соціальна інклюзія людей третього віку.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови соціальної інклюзії літніх людей у діяльності Університету третього віку при Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка.

Методи дослідження. Для визначення організаційно-педагогічних засад соціальної інклюзії літніх людей в діяльності УТВ застосовано системно-діяльнісний підхід як загальнонауковий принцип дослідження; використано методи якісного та кількісного аналізу, елементів контент-аналізу. При опрацюванні інформації використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення.

Теоретична цінність роботи полягає в узагальненні матеріалів про суть і особливості соціальної інклюзії літніх людей; особливості та провідні моделі функціонування УТВ в Україні та закордоном. Здійснено аналіз специфіки соціальної інклюзії літніх людей в діяльності УТВ, що функціонує при ТНПУ імені В. Гнатюка. Окрім цього, визначено перспективи функціонування УТВ з метою удосконалення його можливостей щодо соціальної інклюзії літніх людей.

Практична цінність роботи полягає у визначенні організаційно-педагогічних умов соціальної інклюзії літніх людей в діяльності Університетів третього віку (на прикладі функціонування УТВ при ТНПУ імені В. Гнатюка).

Структура роботи включає в себе два розділи, висновки до розділів і загальні висновки; список використаних джерел і додатки.

У першому розділі – *«Теоретичні аспекти соціальної інклюзії людей третього віку»* – висвітлено підходи до трактування суті соціальної інклюзії літніх людей: напрями, способи, ресурси її реалізації; здійснено аналіз демографічної ситуації в Україні і світі, що зумовлює необхідність вирішення проблеми соціальної інклюзії літніх людей в сучасних умовах.

У другому розділі – *«Роль університетів третього віку у вирішенні завдань соціальної інклюзії людей похилого віку»* – проаналізовано історію становлення та розвитку Університетів третього віку в міжнародній практиці; схарактеризовано провідні світові моделі функціонування університетів третього віку; розкрито специфіку функціонування Університетів третього віку в Україні; розкрито організаційно-педагогічні умови соціальної інклюзії літніх людей в діяльності Університету третього віку (на прикладі діяльності УТВ при ТНПУ імені В. Гнатюка).

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ ЛЮДЕЙ ТРЕТЬОГО ВІКУ

1.1. Трактування суті соціальної інклюзії людей літнього віку та провідних механізмів її реалізації

Поняття «соціальна інклюзія» виникло у 1980-х – 1990-х роках у відповідь на посилення соціальної нерівності, зумовленої появою нових умов на ринку праці та численними недоліками тогочасної системи соціального забезпечення, яка не могла задовольнити потреби різних верств населення.

У широкому контексті соціальна інклюзія/соціальна інтеграція означає концептуальні засади існування суспільства, в якому всі люди, незалежно від свого походження чи життєвої ситуації, мають можливість брати участь в економічному, соціальному та політичному житті. Суть інклюзивного суспільства полягає у створенні сприятливих умов повного розуміння, толерантності та взаємної поваги між різними його групами (Włączenie społeczne, 2023).

У зарубіжних джерелах соціальна інклюзія/соціальна інтеграція трактується як процес покращення умов, за яких окремі особи і групи мають можливість брати участь у житті суспільства; як покращення здібностей, можливостей і гідності тих, хто перебуває в невідгідному становищі на основі їхньої ідентичності (Social Inclusion, 2023).

Соціальною інклюзією називають різновекторні дії реалізації соціальної політики, що спрямовані на сприяння доступу до освіти, медичних послуг, можливостей працевлаштування, житла, безпеки тощо в суспільстві. Причому цей процес стосується кожного незалежно від походження, релігії, сексуальної орієнтації, інтелектуальних здібностей, статі чи фінансового становища (Włączenie społeczne, 2023).

Українськими дослідниками соціальна інклюзія трактується як: (1) як сукупність регулюючих заходів з самоорганізації суспільства, спрямованих на підвищення ступеня активної участі в житті суспільства індивідів або груп із

всіма особливостями їхніх демографічних, економічних, політичних і культурно-духовних характеристик (О. Стрельнікова, & Н. Єсіна, 2019);

(2) процес, що спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя (Ю. Найда, & Л. Ткаченко, 2014);

(3) як багатосторонній підхід, що уможливорює ініціативи та стратегії, результатом яких є більш рівномірні прибутки, кращі можливості у сфері працевлаштування, покращення навичок, здоров'я, а також кращої якості житла і життя в цілому (Ю. Найда, Л. Ткаченко, 2014)

(4) як сприятливі умови доступу людей до освіти, медицини, працевлаштування, житла, безпеки тощо, незалежно від будь-яких факторів (Т. Попова, 2013);

Соціальна інклюзія є концептуальною засадою функціонування суспільства, що актуалізує і реалізовує зміни у політичній, економічній, соціальній сферах та сприяє соціальній рівності (за якої всі члени суспільства мають змогу брати участь у його функціонуванні та робити свій внесок у його розвиток). Соціальна інклюзія – це процес, спрямований на те, щоб люди, які перебувають під загрозою бідності чи соціальної ізоляції, отримували можливості, ресурси, необхідні для їх повноцінної участі в економічному, соціальному та культурному житті.

На основі опрацьованих нами матеріалів щодо соціальної інклюзії, ми дійшли узагальнення, що соціальна інклюзія у широкому контексті трактування цього поняття – це концепція/підхід соціальної політики держави, що включає ініціативи та стратегії, спрямовані на позитивні соціальні зміни, які стосуються усіх сфер життєдіяльності, життєвої реалізації і життєвого забезпечення громадян країни і спрямовані на створення сприятливих умов їх повноцінної участі в економічному, соціальному та культурному житті країни і покращення якості життя.

Аналіз опрацьованої нами літератури слугує підставою для узагальнення, що у багатьох розвинутих країнах соціальна інклюзія стала концепцією соціальної політики, загальною практикою, спрямованою на вирішення різних за своєю суттю соціальних проблем, включаючи нерівномірність прибутків, нерівність у сфері охорони здоров'я чи освіти, труднощі у забезпеченні житлом чи залученні до життєдіяльності громади.

У сучасних умовах соціальна інклюзія стала частиною рамкових законів Європейського Союзу. Її чіткі межі важко визначити через те, що кожна країна має своє розуміння соціальної інклюзії та стратегій і способів її реалізації. Проте загально визнаним підходом є визнання того, що соціальна інклюзія стосується інтересів і прав усіх людей, незалежно від їх віку і соціального стану; а соціально інклюзивним суспільством може визнаватися тільки таке суспільство, в якому всі люди відчують свою цінність, в якому поважають різність та несхожість індивідів, а основні потреби і запити задовольняються через призму створення умов для гідного життя кожного громадянина/кожної людини країни. Окреслено ключові ідеї соціальної інклюзії: розуміння і визнання того, що: (1) люди різняться між собою за своїм соціальним, економічним і культурним походженням, особливостями індивідуального розвитку і цей факт потрібно сприймати як нормальне явище, тому він не може стати на заваді їх соціальної інклюзії; (2) у громаді відповідальність за створення єдності й гармонії в соціальному середовищі покладається на лідерів громади; (3) окремим соціальним групам для того, щоб вони могли користуватися в громаді рівними правами, необхідно надавати допомогу і сприяння; (4) необхідно визнавати і враховувати факт різного ставлення до людей з різних соціальних груп; (5) також важливо усвідомлювати і розуміти динаміку взаємовідносин між меншістю й більшістю (Ю. Найда, & Л. Ткаченко, 2014).

Закономірно, що в сучасному світі розуміння способів вирішення проблем соціальної інклюзії людей літнього віку можна і доцільно розглядати через виключення або нівелювання тих чинників, які сприяють або

поглиблюють їх соціальну ізоляцію чи пасивного або, навпаки, активного вилучення із системи соціальних відносин у конкретній сфері. Однією із провідних сфер суспільного життя і способів самореалізації людини в сучасних умовах є сфера інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Користування «Е-сервісами» (онлайн послугами – банківськими, консультаційними, інформаційними тощо) стало фактично необхідною і звичною справою. Закономірно, що для людей літнього віку в усьому світі, в тому числі і в Україні, особливої актуальності набуває питання доступності відповідних сервісів і співвіднесення їх можливостей з необхідністю постійного опанування й оновлення знань і навичок, необхідних для виконання базових операцій і дій (таких, наприклад, як пошук відповідної інформації в інтернеті, он-лайн запис до лікаря, подання інформації про показники лічильників, користування Facebook, Viber та ін.) (World report on Ageing and Health, 2018).

Тому одним із важливих векторів осмислення ймовірних підходів і способів успішного вирішення проблеми соціальної інклюзії людей літнього віку є їх залучення до сфери ІКТ. При осмисленні і реалізації практичних способів реалізації цього завдання важливо враховувати результати наукових досліджень, в яких наводяться дані, що люди літнього віку мають підвищені ризики почуватися виключеними з он-лайн середовища (F.Amaro, & H. Gil, 2011). Цю позицію підтверджує дослідник (C. Bean, 2003), який виявив чотири когнітивних процеси, що мають, за результатами його досліджень, вирішальний вплив на навчання людей Е-компетентностям: стан робочої пам'яті, здатність розуміння тексту, візуально-просторові здатності та здатність до обробки інформації. Згідно з даними дослідника (C. Bean, 2003), ці здатності у людей літнього віку знижуються, що і виступає вагомим чинником їх соціальної ізоляції, Е-ексклюзії, що у кінцевому результаті в значній мірі призводить до зниження їх можливостей стосовно пізнання нової інформації а, значить, і зниження/погіршення якості життя.

Власне тому з метою вирішення проблеми соціальної інклюзії людей літнього віку в багатьох країнах впроваджують системні заходи, спрямовані на

заохочення літніх людей до різноманітних видів навчання і використання ІКТ у своєму щоденному житті.

1.2. Підходи до вирішення проблем соціальної інклюзії людей літнього віку: міжнародний та вітчизняний досвід

У міжнародній практиці загальноприйнятою є позиція, що ступінь цивілізованості суспільства визначається його ставленням до найбільш незахищених категорій населення (дітей, людей з інвалідністю та людей літнього віку). У сучасних умовах ця думка набуває актуальності в контексті глобальної тенденції старіння населення і пошуку способів вирішення означеної проблеми.

Упродовж останнього десятиліття соціальна політика багатьох європейських країн стосовно визнання і трактування суті соціальної інклюзії зазнала суттєвих змін: від концепції «долучення до активної сфери життя» – до концепції «повноправного життя в суспільстві рівних можливостей» (Ю. Найда, & Л. Ткаченко, 2014).

Аналіз зарубіжного досвіду вирішення проблеми соціальної інклюзії в цілому і соціальної інклюзії людей літнього віку, зокрема, свідчить про те, що соціальна політика в багатьох зарубіжних країнах акцентована на концепцію цілісного розв'язання проблем людей літнього віку у поєднанні з ідеєю їх соціальної інклюзії через практичну реалізацію таких провідних напрямів її здійснення: інклюзивна мобільність, інклюзивне урядування, інклюзивна освіта, інклюзивна інфраструктура, інклюзивна економіка, інклюзивна культура (О. Шиць, 2021, с. 224).

Прикладом успішної реалізації концепції соціальної інклюзії в широкому контексті цього поняття і в тому числі соціальної інклюзії людей літнього віку може слугувати досвід реалізації цієї концепції у столиці Австрії м. Відні, яка знайшла відображення в «Стратегії розвитку Відня на 2019-2050 роки» (Smart City Wien Framework Strategy 2019-2050, 2024). Зауважимо, що в Стратегії розвитку цієї європейської столиці соціальна інклюзія не тільки визначена

однією з пріоритетних концепцій розвитку, але й передбачено такі провідні спрямування її реалізації як: цифрове включення; гендерна рівність та рівні можливості для участі всіх, хто проживає в місті; забезпечення високої якості життя в усіх частинах міста через інвестування в інфраструктуру; зміцнення зв'язків і сприяння розвитку міських компетенцій; надання субсидійованого житла; гарантування сприятливих умов праці та належної її оплати (знову ж таки для усіх громадян міста); підвищення доступності надання послуг. У Цифровій програмі «Відень 2025» передбачено принципи реалізації соціальної інклюзії через подолання цифрової нерівності (вікова справедливість, доступність, цифрова рівність, орієнтація на громадян, довіра, гнучкість та навчання, гендерна справедливість, інноваційність, консолідація, стійкість, відкрита та прозора участь, безпека) (Digital Agenda Vienna, 2023).

Реальними кроками реалізації концепції соціальної інклюзії відповідно до «Стратегії розвитку Відня на 2019-2050 роки» слугує упровадження численних інноваційних проєктів соціально-інклюзивного спрямування. Наприклад, у громадському транспорті працює правило низького рівня підлоги; по всьому місту передбачено місця для паркування людей з обмеженими можливостями; спеціально для людей літнього віку розроблено й упроваджено додаток Seniotab, який доповнено зручним інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом, що допомагає літнім людям легко отримати доступ до Інтернет-світу (Tablet For Seniors, 2023). Програма ColdWeatherApp Віденського соціального фонду забезпечує швидке та легке спілкування з вуличними виїзними працівниками, які можуть допомогти людям, що в силу певних причин опинилися у надзвичайній (складній) життєвій ситуації (Getting Help For Homeless People, 2023).

У багатьох країнах світу соціальна інклюзія відображає системну реалізацію концепції розвитку і реалізації соціальної політики, спрямованої на розвиток людини, яка передбачає значно ширше бачення аніж заходи з реалізації архітектурної доступності і безбар'єрності простору. Соціальна інклюзія у цих країнах трактується і реалізовується як соціальна політика із

розгалуженою системою підходів і заходів її реалізації, спрямованих на створення оптимально сприятливих умов, за яких усі члени суспільства мають змогу брати участь у житті громади як рівноправні члени, яких поважають і які мають сприятливі умови і реальну змогу робити свій посильний внесок у розвиток громади і суспільства.

Прикладом такого підходу можуть слугувати Австралія, в якій ухвалено принципи, розроблені Австралійською радою з питань соціальної інклюзії (Australian Social Inclusion Board), що актуалізують/координують і скеровують процеси залучення всіх верств суспільства до справ громад і суспільства. Цими принципами окреслено сподівання/наміри/прагнення (тобто чого суспільство реально прагне досягти) і підходи (тобто способи/технології/ресурси досягнення окреслених сподівань/намірів/прагнень). Значний інтерес представляє просте і, одночасно, глобальне представлення цих намірів/сподівань, які коротко можна окреслити таким чином: (1) зменшення або послаблення несприятливих умов; (2) збільшення участі усіх громадян у соціальній, громадській та економічній сферах; (3) створення умов для збільшення впливу позиції, поглядів, думок, прагнень і сподівань так званої «меншості»; (4) посилення відповідальності громадянського суспільства за добробут усіх членів суспільства (Ю. Найда, & Л. Ткаченко, 2014, с. 15).

Не менше зацікавлення викликають підходи/способи/бачення/планування реалізації окреслених намірів: (1) базування на власних сильних сторонах та перевагах громад; (2) побудова партнерських взаємин з основними зацікавленими сторонами; (3) упровадження для людей літнього віку спеціально адаптованих послуг; (4) надання високої пріоритетності службам швидкого реагування та запобігання; (5) забезпечення супроводжувальних (додаткових) послуг; (6) повне сприяння причетності усіх до рішень громади та уряду країни; (6) максимальне використання інформації та узагальнених даних для інформування усіх громадян країни про стратегії її розвитку та способи їх досягнення; (7) планування і реальне сприяння життєспроможності та

самопорадності кожного громадянина країни (особливо це стосується людей з інвалідністю та людей літнього віку) (Ю. Найда, & Л. Ткаченко, 2014, с. 15).

У контексті можливостей упровадження у період відбудови України після війни особливої уваги заслуговують ідеї/технології/ресурси реалізації концепції функціонування розумних міст та упровадження соціальної інклюзії і принципів її реалізації (встановлення довірливих і безпечних відносин; забезпечення безпеки включення на всіх етапах розвитку та взаємодії; сприяння повній і беззаперечній участі усіх верств населення на усіх етапах обговорення і затвердження рішень щодо розвитку міста/громади; забезпечення рівності, законності, доступності, підзвітності, прозорості та відповідальності під час процесу упровадження концепції соціальної інклюзії) (О. Шиць, 2021, с. 226).

У зарубіжному досвіді практичний контекст упровадження соціальної інклюзії в містах реалізовується різними способами: від архітектурної доступності і безбар'єрності простору до універсальності дизайну і послуг. Так, наприклад, на станціях метро у м. Дубаї функціонує програма, яка за потреби може перетворювати письмову інформацію на станціях метро в аудіо інструкції, допомагаючи користувачам знаходити дорогу до автомата з продажу квитків, відповідної вітки метро, платформи та вагону (Smart Cities Could Give the Visually Impaired, 2023).

У Бельгії набула популярності Ініціатива Antwerp, мета якої полягає у розробленні розумних світлофорів, які зможуть задовольнити потреби людей з вадами зору, осіб літнього віку та осіб з інвалідністю та з обмеженою мобільністю. «Розумний» світлофор має можливість адаптувати фази свого функціонування до особистих потреб та бажань кожної цільової групи. Залежно від потреб, світлофор може забезпечити більше часу для перетину пішохідного переходу, надати додатковий зворотний зв'язок, наприклад, звуковий сигнал, та/або надати додаткову інформацію, наприклад, про особливі умови перетину (Inclusive smart traffic lights, 2023). Ідея розумних світлофорів знайшла втілення у багатьох інших країнах світу.

В Україні проблема соціальної інклюзії людей літнього набуває особливої гостроти у зв'язку з такими чинниками: 1) зростанням чисельності людей означеної вікової категорії; 2) зростанням серед людей літнього віку осіб, що мають інвалідність чи хронічні захворювання; 3) зростанням чисельності внутрішньо переміщених осіб літнього віку; 4) негативним впливом війни на самопочуття, здоров'я людей літнього віку; 5) переживаннями, стресами, пов'язаними з розлученням родин, втратою близьких, рідних.

У сучасних умовах вирішення проблеми соціальної інклюзії людей літнього віку урядовці і дослідники шукають (і в певній мірі успішно знаходять) у сфері освітньої політики і соціокультурної діяльності, тому що освітня система і соціокультурна діяльність визнані світовою спільнотою одними із найбільш важливих засобів вдосконалення суспільства і гуманізації системи суспільних відносин. На міжнародній конференції ООН з питань освіти, науки і культури «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» відмічалось, що запровадження інклюзії в освітній сфері є одним із центральним питанням для створення більш інклюзивних суспільств і що освіта сприяє не тільки розвиткові здатності особи або групи осіб приймати власні рішення, але й більше, ніж будь-коли раніше, – творити свою долю (Ю. Найда, & Л. Ткаченко, 2014).

Освіта однозначно визнана міжнародною спільнотою одним із провідних засобів подолання соціальної ізоляції людей літнього віку, збільшуючи їхній потенціал отримання можливостей для якісного життя та участі в житті громади і суспільства.

У контексті здійснюваного нами дослідження для нас важливими є обґрунтовані Б. Грумбриджем (Groombridge, 1982) чинники визнання важливості і необхідності навчання людей літнього віку: 1) освіта сприяє самостійності та незалежності літніх людей; 2) освіта виступає провідним фактором, який дозволяє ЛЛВ справлятися з численними практичними та психологічними проблемами у складному, мінливому та роздробленому світі; 3) освіта ЛЛВ посилює їх фактичний або потенційний внесок у життя

суспільства; 4) самосвідомість літніх людей, їх самоінтерпретація та передача їхнього досвіду іншим поколінням сприяють збалансованості, перспективі та порозумінню, що є цінним у швидко мінливому конфліктному світі; 5) освіта має вирішальне значення для багатьох ЛЛВ, особливо це стосується тих, які прагнуть до самореалізації та навчання. (Groombridge, 1982, с. 24)

У роботах зарубіжних (В. Groombridge, 1982) та вітчизняних (А. Богуцька, 2021; В. Поліщук, О. Пришляк, & 2018) дослідників розкрито переваги діяльності УТВ для людей літнього віку. Ними обґрунтовано, що власне різноманітні освітні та соціокультурні спрямування діяльності УТВ допомагають людям літнього віку якомога довше залишатися інтегрованими в суспільство; активно впливають на формування їх соціального оточення, сприяючи їх інтелектуальному та духовному розвитку. Власне ця думка знайде розвиток і підтвердження у наступному розділі нашої роботи.

РОЗДІЛ II. РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Провідні моделі функціонування університетів третього віку в міжнародній практиці

Епоха започаткування діяльності університетів третього віку бере свій початок із заснування першого університету третього віку в Тулузі (Франція) у 1973 р. професором П. Велла. Цже через три роки, у 1976 році П. Велла створив міжнародну організацію, центральний координуючий орган Університетів третього віку (AUITA, фр.: Association Internationale des Universités du Troisième Âge), що сприяло широкій популяризації проєкту і заснуванню подібних університетів по всій Європі, а згодом і в усьому світу (Н. Чаграк, 2017, с. 69-75).

Значним кроком уперед стосовно розвитку міжнародного руху Університетів третього віку була розробка у 1980 році Французьким союзом УТВ переліку вимог, яким мають відповідати навчальні заклади, що претендують на звання Університету третього віку (УТВ). Серед провідних вимог, однією з домінуючих було визнано відповідність процесу навчання академічним стандартам освіти, що, закономірно, передбачало залучення до роботи з людьми літнього віку (ЛЛВ) кваліфікованих викладачів з кращих університетів і коледжів країни. Тому процес навчання ЛЛВ організовувався відповідно до класичної освітньої системи відносин «професор/викладач – студент/слухач»; вибір предметів, форм і методів навчання закономірно, цілком здійснювалися професорсько-викладацьким складом, тоді як «студентам/слухачам» відводилася роль пасивних слухачів (А. Богуцька (2021); М. Formosa, 2011; 2012).

У міжнародній практиці Університети третього віку (The University of the Third Age) асоціюються з міжнародним рухом, мета якого полягає у стимулюванні людей літнього віку до активної життєдіяльності й самореалізації шляхом створення й забезпечення функціонування різноманітних за типом, структурою і способом функціонування освітньо-дозвіллевих і освітньо-соціокультурних об'єднань і заходів.

На основі опрацьованих нами джерел з'ясовано, що УТВ створені і діють у переважній більшості країн світу, хоча мета і організаційні засади їх функціонування є доволі різними.

Аналіз опрацьованої нами літератури дає підстави для узагальнення, що в сучасному світі набули поширення такі провідні моделі функціонування Університетів третього віку: французька, британська, франкомовна північноамериканська, південноамериканська і китайська (А. Богуцька (2021); М. Formosa, 2011; 2012).

Якщо дуже коротко в узагальненому контексті подати інформацію про особливості їх функціонування, то вважаємо за доцільне відмітити наступне: північноамериканська франкомовна модель УТВ представлена незначною

кількістю закладів, що функціонують при університетах Канади; навчальний процес здійснюється французькою мовою; їх діяльність носить суто академічний характер; слухачі цих університетів мають можливість користуватися матеріально-технічною базою класичних університетів, при яких вони функціонують, та долучатися безоплатно до освітніх програм і спецкурсів з отриманням або без отримання відповідного диплому/сертифікату чи посвідчення.

Характерною особливістю функціонування південноамериканської моделі УТВ є упровадження освітніх програм і курсів для найбільш бідних, вразливих і соціально незахищених категорій людей літнього віку. Китайська модель функціонування УТВ пов'язана із культивуванням і збереженням культури і з концепцією підтримки і розвитку духовної і фізичної гармонії. Особливість їх функціонування полягає в тому, що більшість з них тісно співпрацюють з реабілітаційними і рекреаційними центрами, які в цій країні володіють значними ресурсами (спортивними залами і центрами, медичними, спортивними та реабілітаційними базами, закладами соціального харчування) і тому мають можливість реалізовувати широку палітру різноманітних видів діяльності, програм і курсів (з геронтології, психології, основ здоров'я, раціонального харчування, гігієни, поезії, вивчення мов, пізнання театрального і музичного мистецтв тощо) та спеціалізованих факультативів (з філософської рефлексії, тілесної гармонії, зцілення душі і тіла. китайської каліграфії, живопису, фотографії, танців, кулінарії, екібани, садівництва, занять спортом, туризмом, вишивки, спортивних ігор тощо). Китайські УТВ широко залучають до своєї діяльності викладачів шкіл, коледжів, університетів, лікарів, психологів, митців (художників, акторів, письменників, поетів) а також цікавих, відомих людей літнього віку та волонтерів.

Найбільшого поширення і визнання у міжнародній практиці набули французька і британська моделі функціонування і організації УТВ. Особливість функціонування УТВ за французькою моделлю полягає в тому, що вони тісно співпрацюють з традиційними університетами. Окремі з них функціонують як

допоміжні центри, інститути, коледжі чи факультети при традиційних університетах. Характерною особливістю їх діяльності є тісна співпраця з місцевими органами влади (про це свідчить той факт, що деякі з УТВ навіть створені і фінансуються ними). Усі французькі УТВ приділяють значну увагу відповідності академічним стандартам; вони докладають значних зусиль, щоб залучити до роботи високо кваліфікованих лекторів, фахівців і наукових співробітників.

Вважаємо за доцільне зауважити, що для України особливої уваги заслуговує ідея функціонування УТВ за британською моделлю. На особливу увагу заслуговує ідея трактування основної мети діяльності УТВ через призму підвищення рівня освіченості суспільства в цілому, що, безумовно є важливим і для України; створення закладів для стимулювання й організації навчання і соціокультурної діяльності ЛЛВ заради їх власного задоволення; сприяння їм в ефективному використанні вільного часу і розробці ефективних способів їх самореалізації; пошуку ресурсів, необхідних для розвитку і поглиблення інтелектуального, культурного та творчого життя ЛЛВ; дотримання позиції, що освітня діяльність в УТВ має носити пізнавальний характер, базуватися виключно на запитах і зацікавленості членів університету і приносити їм задоволення (М. Formosa, 2011; А. Богуцька, 2021; В. Поліщук, & О. Пришляк, 2017).

2.2. Аналіз особливостей функціонування Університетів третього віку в Україні

В українському суспільстві, на жаль, історично сформувалася і набула поширення думка, що старість нерозривно пов'язана із процесами згасання, зниження рівня соціальної активності, захворюваннями, життєвим виснаженням і соціальною ізоляцією. У результаті такої установки в нашій країні люди літнього віку часто опиняються поза межею активного суспільного життя, витіснені із звичних для них сфер життєдіяльності, що призводить,

закономірно, до значного зниження їх самооцінки, ускладнення самореалізації і тим самим ще більше прискорюється процес соціальної ізоляції.

В Україні започаткування діяльності УТВ співвідносять з відкриттям першого Університету для ЛЛВ у 2008 р. у м. Ковелі на базі територіального центру соціально-побутової реабілітації. Другий такий заклад невдовзі з'явився в Кременчуці – на базі Кременчуцької філії Дніпропетровського університету економіки і права. А у вересні 2009 року свої двері відчинили дніпропетровський і київський університети. 23. 09. 2010 р. Університет третього віку було відкрито при Львівському державному університеті фізичної культури. Його завдання полягало в наданні освітніх послуг, залученні осіб літнього віку до активного суспільного життя, збереження їх фізичного, психічного та духовного здоров'я.

На Івано-Франківщині перший Університет третього віку відкрився в 2011 р. у Калуші на базі територіального центру соціального обслуговування, пізніше естафету перехопив «Карітас» у Коломиї. В Івано-Франківському УТВ було започатковано діяльність факультетів правової грамотності, здоров'я, психології, культурно-дозвільної діяльності та рукоділля, краєзнавства, літератури та катехитичних знань.

Хмельницький університет третього віку був започаткований у 2017 р. на базі міського центру територіального обслуговування населення. Програма навчального курсу передбачала вивчення тем, які стосуються теоретичних знань та підходів дослідження проблем людей похилого віку, набуття слухачами навичок збереження здоров'я, правової компетентності, користування сучасними комунікаційними та інформаційними технологіями, специфіки організації життя людини літнього віку та організації дозвілля.

Ініціатива відкриття УТВ для ЛЛВ не стала винятком для м. Тернополя і Тернопільської області. У 2018 році у м. Тернополі було започатковано діяльність університету третього віку родини Кольпінга при громадській організації «Золотий ключик»; а на початку 2019 року «Університет третього віку» було відкрито в рамках соціальної ініціативи «Єднання поколінь».

З 2018 року ідея відкриття УТВ знайшла своє втілення в районних центрах Тернопільської області. У жовтні 2018 року Гусятинська районна бібліотека уклала угоду про співпрацю з територіальним центром соціального обслуговування, що послужило основою запровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» на базі бібліотеки. Використовуючи комп'ютерну базу бібліотеки працівники ознайомили слухачів УТВ з інноваційними технологіями, навчали основ комп'ютерної грамотності, залучали до користування фондами бібліотеки. У грудні 2018 року «Університет третього віку» було впроваджено на базі Копичинецької міської бібліотеки Гусятинського району. ЛЛВ мали можливість вивчати основи комп'ютерної грамотності, англійську мову, переглядати фільми та проводити зустрічі з відомими земляками. У 2019 році працівники відділення денного перебування Центру соціальних послуг Тербовлянської громади запровадили послугу «Університет третього віку», що передбачала діяльність таких відділень: основи здоров'я, іноземні мови, громадське право, краєзнавство, інформаційні технології, танцювальне мистецтво і художнє мистецтво.

Аналіз діяльності Університетів третього віку свідчить про те, що вони в Україні стали популярною послугою і від часу їх створення до початку воєнних дій їх чисельність невпинно зростала. Переважна більшість УТВ функціонувала при територіальних центрах соціального обслуговування.

В Україні також набули поширення УТВ, що діяли на базі державних та приватних ЗВО, громадських об'єднань і як самостійна громадська організація.

Згідно даних, які наведені в дисертаційному дослідженні дисертантки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка А. Богуцької (А. Богуцька, 2021), в Україні станом на 2021 рік, тобто за рік до початку широкомасштабної війни РФ проти нашого народу, в різних регіонах України функціонували понад 300 УТВ. Вони функціонували на базі територіальних центрів соціального обслуговування/надання соціальних послуг, а також почали свою діяльність численні УТВ, засновані рухами або благодійними фондами в партнерстві з іноземними спонсорами; фінансовими

структурами; навчальними закладами державної та недержавної форм власності та громадськими об'єднаннями (наприклад «Золотий ключик» ум. Тернополі) тощо (А. Богуцька, 2021).

Аналіз опрацьованої нами літератури свідчить, що організаційно-методичні підходи до створення і функціонування УТВ були різноманітними. Проте важливо зауважити, що більшість УТВ, що функціонували і функціонують в Україні, діють при територіальних центрах надання соціальних послуг і керуються Наказом Міністерства соціальної політики України від 25.08.2011 р. № 326 «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» та відповідними Методичними рекомендаціями «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університети третього віку», 2011.

Кожен територіальний центр відповідно до його можливостей самостійно приймав і приймає рішення про створення УТВ і його директор видає відповідний наказ щодо впровадження соціально-педагогічної послуги, якою вважається УТВ. У більшості територіальних центрів такі послуги надає відділення соціально-побутової адаптації.

До здійснення роботи в УТВ залучаються фахівці місцевих органів влади (за їх згодою), управлінь праці та соціального захисту населення, охорони здоров'я, юстиції, пенсійного фонду України, служб зайнятості, територіальних центрів; викладачі ЗВО, студенти, учені, учителі ЗЗСО представники громадських відділень, волонтери. Домінуючим принципом освіти ЛЛВ в УТВ є принцип «рівний-рівному»; провідними формами роботи – лекційні заняття з демонстрацією та наступним обговоренням, майстер-класи, дискусії, семінарські і практичні заняття, екскурсії, подорожі, прогулянки, відвідування соціокультурних заходів, тренінги, аналіз випадку та інші.

Аналіз діяльності УТВ у умовах воєнного часу свідчить, що станом на момент виконання нашої роботи (це вересень 2023 р. – лютий 2024 р.) тільки окремі із них продовжують функціонування як повноцінні надавачі соціально-педагогічних, освітніх і соціокультурних послуг для ЛЛВ.

Закономірно, що війна внесла свої корективи в діяльність УТВ: стосовно їх чисельності, цільової установки діяльності, кількості слухачів, їх запитів, побажань і форм роботи. Ми не випадково при аналізі діяльності окремих УТВ, зафіксованих в Україні, вживали минулий час, тому що окремі з них або припинили свою діяльність, або в силу об'єктивних причин важко з'ясувати реальну картину їх функціонування і чисельність слухачів. Власне тому відкриття нових УТВ в умовах воєнного часу з метою спрямування їх діяльності на вирішення завдань соціальної інклюзії людей літнього віку набуває особливої актуальності. Аналізу одного із можливих способів вирішення окресленого завдання і присвячений наступний підрозділ нашої роботи.

2.3. Вирішення завдань соціальної інклюзії літніх людей в діяльності Університету третього віку (на прикладі УТВ, що функціонує при ТНПУ імені В. Гнатюка)

Виходячи з наведених вище міркувань (підрозділ 1.2 даної роботи), стосовно того, що соціальна інклюзія людей літнього віку є процесом, який приєє їх соціальній рівності та спричиняє зміни й активізує ресурсні можливості в політичній, економічній, соціальній сферах, спрямовані на створення можливостей і мов для того, щоб вони мали можливість брати участь у житті суспільства та робити свій внесок у його розвиток, ми здійснили в нашому дослідженні спробу розкрити організаційно-педагогічні умови/соціальної інклюзії літніх людей у діяльності Університету третього віку, що функціонує при Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка.

Відкриття УТВ при ЗВО в складних умовах воєнного часу є доцільним і оправданим тому, що: по-перше, УТВ визнано міжнародною спільнотою одним із найбільш прогресивних проєктів, підпорядкованих реалізації ідеї соціальної інклюзії людей літнього віку шляхом залучення їх до освіти та різноманітних видів соціокультурної діяльності; по-друге, започаткування діяльності УТВ при

ТНПУ імені В. Гнатюка зумовлене прагненням сприяти соціальній інклюзії й інтеграції людей літнього віку і надати їм необхідну допомогу й підтримку в складних мовах сьогодення, що в значній мірі пов'язано з війною рф проти нашого народу.

Аналіз ситуації свідчить, що люди літнього віку в нашій країні навіть за умов мирного часу стикалися з низкою психологічних, соціальних, медичних та соціально-педагогічних проблем, для вирішення яких їм потрібна була різнопрофільна підтримка і допомога. В умовах воєнного часу вони знаходяться в особливо складних умовах через: низький рівень пенсійного забезпечення; певну соціальну ізоляцію, зумовлену в значній мірі тим, що в країні домінуюча увага приділяється боротьбі з ворогом, забезпеченню і підтримці військових, поранених та членів їх родин); втрату близьких і рідних людей; втрату соціальних контактів; втрату житла і майна через вимушене переселення і зміну місця проживання; розрив родинних зв'язків; погіршення здоров'я через постійні стреси і хвилювання за рідних, близьких і свою безпеку під час повітряних тривог й обстрілів та ін.

При розробці концепції і програми діяльності УТВ члени ініціативної групи опиралися на ідею активного залучення студентів, магістрантів, аспірантів і людей літнього віку до його відкриття, визначення програми і забезпечення функціонування. Таке рішення зумовлене прагненням людей літнього віку займати суб'єктну позицію в організації їх життєдіяльності та популярністю серед студентської молоді різноманітних видів волонтерської діяльності (у тому числі і з людьми літнього віку) та прагненням реально долучатися до вирішення різноаспектних проблем, що мають місце у нашому суспільстві.

Так, студентами спеціальності 016 Спеціальна освіта було здійснено вагому роботу з популяризації у соціальних мережах інформації про відкриття УТВ при ТНПУ імені В. Гнатюка, мету, завдання і програму його діяльності. Окрім того, студенти провели моніторинг обізнаності літніх людей з діяльністю

Університетів третього віку, їх намірів долучитися і брати участь в даному проєкті та їх очікувань від участі в ньому.

У процесі проведення моніторингу було з'ясовано, що головним стимулом доручення літніх людей в складних умовах сьогодення до діяльності Університету третього віку є бажання отримати консультації і практичну допомогу щодо зняття тривоги і стресу, пов'язаних з війною, втратами і розлученням з близькими і рідними людьми та повітряними тривогами (45 %); можливість спілкування з іншими (32%); бажання оволодіти новими життєво важливими навичками (35 %); техніками саморозвитку, вдосконалення пам'яті (12 %). Окрім цього в процесі опитування було виявлено бажання отримати кваліфіковану допомогу і консультації щодо формування правової та цифрової компетентностей (35 %); формування навичок надання першої медичної допомоги, здорового способу життя, раціонального харчування та (45 %) та мати можливість долучитися до різних видів соціокультурної і творчості діяльності, змістовного проведення вільного часу (50 %).

Отримані дані було обговорено членами ініціативної групи створення і забезпечення функціонування освітньо-наукового центру «Університет третього віку» (представниками ректорату, викладачами кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, студентами, магістрантами) і враховано в процесі розробки програми його функціонування.

Важливою компонентою соціальної інклюзії ЛЛВ є сприяння і допомога в оволодінні життєво важливими навичками з метою їх адаптації до сучасних умов і вимог життя. Цьому був підпорядкований цикл занять про можливі способи подолання людьми літнього віку тривоги і стресу в умовах воєнного часу, мінімізацію внутрішньоособистісного конфлікту, зцілення душі і тіла, вплив емоційного інтелекту на збереження і зміцнення психічного здоров'я особистості; вплив музики, співу арт-терапевтичних методик та фізичних активностей на літніх людей. За бажанням слухачів УТВ для них було проведено лекції і семінарські заняття з основ медичних знань, раціонального харчування, технік збереження, зцілення і відновлення здоров'я та інші.

Соціальної інклюзії ЛЛВ сприяє взаємодія, діалог поколінь і обмін життєвим досвідом, що реалізуються у процесі залучення студентів і магістрантів до проведення занять, майстер класів різноманітних видів соціокультурної діяльності. Так, студентка першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта для слухачів УТВ підготували лекцію-концерт «Вплив музики і рухової активності на самопочуття людини літнього віку»; група студентів другого курсу – повідомлення і презентацію про традиції зустрічі нового року і святкування Різдва в зарубіжних країнах та в різних регіонах України. Окрім того студенти спільно зі слухачами УТВ провели майстер клас з виготовлення різдвяних прикрас, які за спільною згодою учасників були розіграні у лотерею, а виручені гроші передано на потреби ЗСУ. Діалогу поколінь сприяє спільне відвідування, концертів і театралізованих вистав, які проводяться в університеті студентами музично-педагогічного факультету.

Особливої уваги заслуговує реалізація програми формування цифрової компетентності людей літнього віку. За підтримки і сприяння студентів і магістрантів слухачі УТВ успішно опановують програми MsWord, Skype, аудіо-та відеопроекти, навчаються користуватись інтернетом, створювати листи на електронну пошту чи повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі.

Зауважимо, що ректорат університету безоплатно надає ресурсні можливості аудиторного фонду, бібліотеки і читальних залів для проведення відповідних занять, тренінгів, майстер-класів, концертів, лекцій і консультацій.

У процес дослідження нами виокремлено організаційно-педагогічні умови, що сприяють соціальній інклюзії ЛЛВ в діяльності УТВ при ЗВО:

- 1) моніторинг і врахування проблем, потреб і побажань ЛЛВ щодо їх бачення програми і форм діяльності УТВ;
- 2) суб'єктна позиція ЛЛВ в процесі осмислення концептуальних засад, розробки і реалізації програми, вибору форм і методів роботи УТВ;
- 3) партнерська взаємодія і опора на сильні сторони усіх задіяних до діяльності УТВ суб'єктів (людей літнього віку, професорсько-викладацького складу

ЗВО, студентів, магістрантів, аспірантів);

4) сприяння формуванню правової та цифрової компетентностей ЛЛВ.

Аналізуючи потенційні можливості УТВ щодо вирішення завдань соціальної інклюзії ЛЛВ вважаємо за доцільне зауважити, що робота з людьми літнього віку позитивно впливає на формування у майбутніх фахівців; вона сприяє формуванню у них соціальної зрілості і відповідальності; дає змогу відчувати себе потрібним і відповідальним за конкретну соціальну ситуацію і конкретну людину; сприяє формуванню вміння працювати в команді, спілкуватися з клієнтами різного вікового діапазону і знаходити нових друзів.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнень опрацьованих нами матеріалів щодо трактування суті соціальної інклюзії ми дійшли узагальнення, що соціальна інклюзія у широкому контексті трактування цього поняття – це концепція/підхід/напрямок соціальної політики держави, що включає ініціативи та стратегії, спрямовані на позитивні соціальні зміни, які стосуються усіх сфер життєдіяльності, життєвої реалізації і життєвого забезпечення усіх громадян країни і спрямовані на створення сприятливих умов їх повноцінної участі в економічному, соціальному та культурному житті країни і покращення якості життя. У багатьох країнах світу соціальна інклюзія відображає активний і спрямований на розвиток людини підхід, який передбачає більше, ніж ліквідацію бар'єрів чи ризиків. Соціальна інклюзія у багатьох розвинених країнах світу трактується і реалізовується як соціальна політика і дії, спрямовані на реалізацію і створення таких умов, щоб усі члени суспільства могли брати участь у житті громади як рівноправні члени, яких поважають і які в міру своїх можливостей беруть активну участь роблять внесок у розвиток громади, в якій вони проживають і суспільства в цілому.

Охарактеризовано демографічні тенденції у світі та в Україні. Констатовано, що Україна відноситься до числа країн, чие населення старіє швидше, ніж у середньому по світу: близько 23 % усього населення країни –

люди пенсійного віку. За прогнозами, частка осіб, старших 60 років, до 2051 р. зросте до 33 %.

Проаналізовано міжнародні підходи і досвід вирішенні завдань соціальної інклюзії людей літнього віку. Розкрито роль освіти і соціокультурної діяльності вирішенні завдань соціальної інклюзії означеної категорії громадян. Здійснено аналіз провідних міжнародних моделей функціонування УТВ; обґрунтовано, що серед них особливої уваги заслуговує британська модель, яка визнання міжнародною спільнотою найбільш прогресивною, демократичною і доступною для реалізації.

Розкрито особливості історичного контексту виникнення, становлення та нормативно-методичного забезпечення діяльності Університетів третього віку в Україні та Тернопільській області. З'ясовано, що мета діяльності Університетів третього віку в Україні в сучасних умовах полягає в реалізації принципу навчання впродовж всього життя, а також у підтримці та розвитку соціальних, психологічних, фізичних здатностей людей літнього віку. Обґрунтовано, що діяльність Університетів третього віку має бути спрямованою на створення сприятливих умов самореалізації людей літнього віку, їх адаптації, інтеграції в активне суспільне життя, оволодіння навичками самодопомоги, формування практичних знань та вмій, спрямованих на підвищення якості життя.

У роботі здійснено аналіз діяльності Університету третього віку, який створено при Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка. Подано результати соціологічного опитування щодо проблемних аспектів життєдіяльності людей літнього віку в умовах воєнного часу, їх запитів, прагнень і очікувань від діяльності УТВ. Розкрито концепцію діяльності УТВ при ТНПУ В. Гнатюка, яка полягає в допомозі людям літнього віку щодо вирішення наявних у них проблем через залучення їх до різноманітних видів освітньої, соціокультурної та спортивної діяльності, спрямованих на формування життєво важливих знань і навичок, попередження ризиків соціальної ізоляції і створення сприятливих умов їх соціальної інклюзії.

Розкрито провідні аспекти партнерської взаємодії професорсько-викладацького складу, студентів, магістрантів і аспірантів при організації і забезпечення діяльності УТВ при ТНПУ імені В.Гнатюка, засади міжпоколінневої взаємодії, суб'єктної позиції та опори на сильні сторони усіх учасників даного процесу.

Визначено організаційно-педагогічні умови, що сприяють соціальній інклюзії ЛЛВ у процесі їх залучення до діяльності УТВ при ТНПУ імені В. Гнатюка:

- моніторинг і врахування проблем, потреб і побажань ЛЛВ щодо їх бачення програми і форм діяльності УТВ;
- суб'єктна позиція ЛЛВ в процесі осмислення концептуальних засад діяльності УТВ, розробки і реалізації програми, форм і методів роботи УТВ;
- партнерська взаємодія, суб'єктна позиція і опора на сильні сторони усіх учасників організації і забезпечення функціонування УТВ (людей літнього віку, професорсько-викладацького складу ЗВО, студентів, магістрантів, аспірантів);
- сприяння формуванню правової та цифрової компетентностей.

Схарактеризовано позитивний вплив УТВ на формування соціальної зрілості і відповідальності студентів і магістрантів, задіяних до відкриття і забезпечення функціонування УТВ при ТНПУ імені В. Гнатюка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блог Гусятинської ЦБС «Надзбруччя» (2018). «Університет третього віку» у бібліотеці. Режим доступу: http://gusjatin.blogspot.com/2018/10/blog-post_4.html
2. Блог КЗ "Публічна бібліотека Копичинецької міської ради" «Криниця слова» (2018). «Університет третього віку». Режим доступу: http://kopdorosbiblioteka.blogspot.com/2018/12/blog-post_5.html
3. Богуцька А. А. (2021). Організаційно-педагогічні засади діяльності Університетів третього віку у Великій Британії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / А. А. Богуцька; Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2021. 20 с.
4. Богуцька, А. А., Поліщук, В. А., & Пришляк, О. Ю. (2017). Зарубіжний досвід діяльності університетів третього віку. *Науковий Вісник Мукачівського Університету. Серія: Педагогіка Та Психологія*, 1(5), 174–178.
5. Волинські новини. (2019). Населення землі старіє, а його чисельність стрімко збільшується. Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/naselennia-zemli-stariye-a-yoho-chyselnist-strimko-zbilshuyetsia-oon/>
6. Галицький Кореспондент (2017). Університет третього віку стартує в Івано-Франківську. Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/universytet-tretogo-viku-startuye-v-ivano-frankivsku/>
7. Каркач, А., & Семігіна, Т. (2024). Цифрова компетентність людей літнього віку: монографія. Режим доступу: <https://bit.ly/48eHGdt>
8. Котляр, А. (2010). Третій вік – час творчості. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/tretyi_vik_chas_tvorchosti.html
9. Крентовська, О. (2009). Проблеми збереження і розвитку людського потенціалу в умовах старіння населення України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. № 4, 238-246.
10. Лук'янова, Л. (2021). Концепція діяльності Університетів третього віку. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 70 с.
11. Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського. Університет третього віку. Режим доступу: <http://www.arc.ldufk.edu.ua/index.php/universitet-tretogo-viku.html>
12. Маркозова, О. О. (2016). Навчання впродовж життя – необхідна передумова досягнення життєвого успіху. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. №2, 198-205.
13. Найда, Ю.М., & Ткаченко, Л.М. (2014). Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник. ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 68 с.
14. Населення землі старіє, а його чисельність стрімко збільшується. (2019). Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/naselennia-zemli-stariye-a-yoho-chyselnist-strimko-zbilshuyetsia-oon/>

15. Поліщук, В.А., Пришляк, О. Ю., & Богуцька, А.А. (2018). Залучення людей літнього віку до неформальної освіти: зарубіжний досвід. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід: колективна монографія / В. Поліщук, Н. Горішна, Г. Слезанська та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 154-182.
16. Попова, Т. Л. (2013.). Соціальне залучення: концептуальні підходи до визначення. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2013_1_16
17. Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університети третього віку»: Наказ Міністерства соціальної політики № 326 від 25.08. 2011 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0326739-11#Text>
18. Циган, Р. М. (2022). Дослідження впливу старіння населення та трудових ресурсів на зростання економіки України. Ефективна економіка, №5. doi: 10.32702/2307-2105-2022.5.94
19. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник(», 2014). / Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.
20. Соціальна інклюзія в Україні: проблеми та перспективи. Режим доступу: https://www.sgpinfo.org.ua/sites/default/files/pdf/socialna_inklyuziya_2019_ukr.pdf
21. Стрельнікова, О. О. & Єсіна, Н. О. (2019). Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі. *Сучасне суспільство*, (1), 233-241.
22. Теревовлянська територіальна громада (2019). Університет третього віку у Теревовлі: Режим доступу: <https://terebotg.in.ua/universytet-tretogo-viku-u-terebovli->
23. У Хмельницькому в «Університеті третього віку» триває набір слухачів. Режим доступу: <https://www.0382.ua/news/2474960/u-hmelnickomu-v-universiteti-tretogo-viku-trivae-nabir-sluhaciv>
24. Чаграк, Н. (2017). Організація і моделі освіти людей похилого віку : європейський досвід. *Рідна школа*. № ½, 69 –75.
25. Шиць, О.Р. (2021, січень, 26-28). Сучасні тенденції забезпечення соціальної інклюзії в розумних містах. [Тези/матеріали конференції]. Міжнародна наукова конференція з науково-практичних технологій, Люксембург, 224–226 с.
26. Amaro, F., & Gil, H. (2011). The «info-(ex/in)-clusion» of the elderly people: remarks for the present and for the future. World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia & Telecommunications, 1024-1030.
27. An inclusive Smart Nation: 5 ways tech can empower persons with special needs. Retrieved from <https://www.tech.gov.sg/media/technews/an-inclusive-smart-nation-5-waystech-can-empower-persons-with-special-needs>
28. Bean, C. (2003). Meeting the Challenge. Training an Aging Population to Use Computers, 51(3). Retrieved from <https://digitalcommons.kennesaw.edu/seln/vol51/iss3/6>
29. Digital Agenda Vienna. (2023). Retrieved from <https://smartcity.wien.gv.at/site/en/digital-agendavienna/>

30. Eurofound. Social inclusion. Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/en/topic/social-inclusion>
31. Federal Law on the Equality of Persons with Disabilities. Retrieved from http://ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=91145&p_country=AUT&p_count=1168
- for Sustainable Development. Retrieved from: <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008552.pdf>
32. Formosa, M. (2011). Universities of the Third Age: A Rationale for Transformative Education in Later Life. *Journal of Transformative Education*. Retrieved from: <http://jtd.sagepub.com/content/8/3/197>
33. Formosa, M. (2012). Education and older adults at the University of the Third Age. *Educational Gerontology*, 38(1), 1–13.
34. Getting Help For Homeless People. Retrieved from:
35. Groombridge, B. (1982). Learning, education and later life. *Adult Education*, (54), 314–325.
36. Gunder, E. (2013). Third Age Perspectives on Lifelong Learning: Third Age University. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Retrieved from http://ac.els-cdn.com/S1877042814003802/1-s2.0-S1877042814003802-main.pdf?_tid=c939706c-8963-11e6-bfce-00000aab0f6c&acdnat=1475497415_57650bae46d22d4a118f50f8eda90b32
<https://smarcity.wien.gv.at/site/en/coldweatherapp/>
<https://thewholeperson.org/ks/>
37. Inclusive smart traffic lights, 2023. Retrieved from: <https://www.indimoproject.eu/inclusive-smart-traffic-lights-the-antwerp-pilot/>.
INDIMO (2021). Inclusive smart traffic lights: the ANTWERP pilot. Retrieved from: <https://www.indimoproject.eu/inclusive-smart-traffic-lights-the-antwerp-pilot/>
38. Innowacje społeczne. Włączenie społeczne. Retrieved from: <https://innowacjespoleczne.pl/slownik/wlaczenie-spoleczne/>
39. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich. Włączenie społeczne. Retrieved from: <https://www.ksowplus.pl/rozwoj-obszarow-wiejskich/wlaczenie-spoleczne>
40. Polishchuk, V., & Pryshlyak, O. (2017). The activity of the third age universities in France and Great Britain: comparative analysis, *Social Work and Education* (Vol. 3, No 2., pp. 146-155).
41. Smart Cities Could Give the Visually Impaired. (2023). Retrieved from: <https://www.smartcitieslibrary.com/smart-cities-could-give-the-visually-impaired-a-new-outlook-on-urban-life-gcn/>
42. Smart City Wien Framework Strategy 2019-2050 - Vienna's Strategy for Sustainable. (2024). Development. Retrieved from: <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008552.pdf>
43. Smart City Wien. Digital assistance for homeless people. Retrieved from <https://smarcity.wien.gv.at/site/en/coldweatherapp/>
44. Tablet For Seniors. (2023). Retrieved from: <https://smarcity.wien.gv.at/site/en/seniortab-2/>
45. The world bank. Social Inclusion. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/topic/social-inclusion>

46. Włączenie społeczne, (2023). Retrieved from: <https://www.ksowplus.pl/rozwj-obszarow-wiejskich/wlaczenie-spoleczne>.
47. World Health Organization. (2018). World report on Ageing and Health Retrieved from: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf;jsessionid=A818FAD52775072FC1E56C66DCA17D05?sequence=1
48. World report on Ageing and Health, 2018, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf;jsessionid=A818FAD52775072FC1E56C66DCA17D05?sequence=1

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Шановні респонденти!

У рамках наукового дослідження і програми відкриття університету третього віку при Тернопільському національному педагогічному університеті просимо вас взяти участь у соціологічному опитуванні. Опитування анонімне; отримані дані будуть використані з виключно з науковою метою.

1. Ваша стать:

- Чоловік.
- Жінка.

2. Вкажіть Ваш вік:

3. Ваша освіта:

- Базова середня.
- Повна середня.
- Незакінчена вища.
- Вища.
- Інше: _____

4. Схарактеризуйте Ваш соціальний стан:

- Ви заміжні/одружені;
- Ви одинокі/розлучені
- Ви проживаєте спільно з партнером/партнеркою;

5. Чи є у Вас діти?

- Так.
- Ні.

6. Чи є у Вас онуки?

- Так.
- Ні.

7. Схарактеризуйте умови Вашого проживання:

- Я проживаю одна/один;
- Я проживаю разом з дітьми
- Я проживаю разом з родичами.
- Я маю статус вимушено переселеної особи і проживаю _____
- Зазначте умови проживання із ким Ви проживаєте _____

8. Чи знаєте ви про існування Університетів третього віку?

- Так, знаю.
- Швидше так, ніж ні.
- Важко відповісти.
- Швидше ні, ніж так.

- Ні, не знаю.

9. Чи маєте Ви досвід відвідування Університетів третього віку?

- Так, маю досвід відвідування університету третього віку.
- Швидше так, ніж ні.
- Важко відповісти.
- Швидше ні, ніж так.
- Ні.

10. Чи хотіли б Ви відвідувати Університет третього віку?

- Так.
- Швидше так, ніж ні.
- Важко відповісти.
- Швидше ні, ніж так.
- Ні.

11. Що може стати головною мотивацією відвідування Вами Університету третього віку?

- _____
- _____.
- _____
- _____
- _____
- _____

12. Чого ви хочете навчитися в Університеті третього віку?

Дякуємо за відповідь!

ВІДОМОСТІ
про автора (авторів) та наукового керівника наукової роботи

«Третій вік»
(шифр)

Автор

1. Прізвище Шайнюк
2. Ім'я (повністю) Анастасія
3. По батькові (повністю) Ярославівна

4. Повне найменування та місцезнаходження вищого навчального закладу, у якому навчається автор
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка; м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2

5. Факультет педагогіки і психології

6. Курс (рік навчання) перший

7. Результати роботи опубліковано
Поліщук В., Цегельник Т., Пацула І., Шайнюк А.
(2023). Формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позаначальної діяльності у ЗВО. Acta Paedagogica Volynienses, 2023, № 6, с. 62-67.

(рік, місце, назва видання)

8. Результати роботи впроваджено
2023-2024 р., м. Тернопіль; відкриття університету третього віку при ТНПУ імені В. Гнатюка;
2) вересень 2023 – березень 2024р.; м. Тернопіль; ГО «Єднання поколінь» – діяльність Університету третього віку» при ГО

(рік, місце, форма впровадження)

9. Телефон, e-mail +380934782636;
anastasiasajnuke@gmail.com

Науковий керівник

1. Прізвище Поліщук
2. Ім'я (повністю) Віра
3. По батькові (повністю) Аркадіївна

4. Місце роботи, телефон, e-mail
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка; +380679317272;
polvira1951@gmail.com

5. Посада професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

6. Науковий ступінь доктор педагогічних наук

7. Вчене звання професор

Науковий керівник Поліщук В. А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Автор роботи Шайнюк А. Я.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Рішенням конкурсної комісії Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка
(найменування закладу вищої освіти)

Студент(ка) Шайнюк А. Я. рекомендується для
(прізвище, ініціали)

участі у II турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з соціальної та економічної інклюзії

(назва галузі знань, спеціальності, спеціалізації)

Голова конкурсної комісії Адамська З. М.
(підпис) (прізвище, ініціали)

«28__» лютого 2024__ року

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, Шайнюк Анастасія Ярославівна _____,
(прізвище, ім'я, по батькові)

Народилася 06.09.2006 року, документ, що посвідчує особу (серія № 005454716), виданий 19.11.2020; орган, що видав 4619.

, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» даю згоду на: обробку моїх персональних даних з первинних джерел у такому обсязі: відомості про освіту, професію, спеціальність та кваліфікацію, трудову діяльність, науковий ступінь, вчене звання, паспортні дані, дані про зареєстроване або фактичне місце проживання, біографічні довідки, номери телефонів, дані про мою участь у міжнародних та європейських проектах;

використання персональних даних, що передбачає дії володільця бази щодо обробки цих даних, в тому числі використання персональних даних відповідно до їх професійних чи службових або трудових обов'язків, дії щодо їх захисту, а також дії щодо надання часткового або повного права обробки персональних даних іншим суб'єктам відносин, пов'язаних із персональними даними (стаття 10 зазначеного Закону);

поширення персональних даних, що передбачає дії володільця бази персональних даних щодо передачі відомостей про фізичну особу з бази персональних даних (стаття 14 зазначеного Закону);

доступ до персональних даних третіх осіб, що визначає дії володільця бази персональних даних у разі отримання запиту від третьої особи щодо доступу до персональних даних, у тому числі порядок доступу суб'єкта персональних даних до відомостей про себе (стаття 16 зазначеного Закону).

Зобов'язуюсь у разі зміни моїх персональних даних надавати у найкоротший строк уточнену, достовірну інформацію та оригінали відповідних документів для оновлення моїх персональних даних.

05.03. 2024р.

 (підпис)

Заява
щодо перевірки наукової роботи
на академічний плагіат та її оригінальність

Я, Шайнюк Анастасія Ярославівна, надаю згоду на перевірку своєї наукової роботи під шифром «Третій вік» щодо академічного плагіату за допомогою системи **Unicheck**.

Додатково повідомляю, що за результатами проведення самостійної перевірки з використанням програмно-технічних засобів у наданій науковій роботі не міститься елементів академічного плагіату та рівень оригінальності роботи є допустимим. У випадках використання прямих запозичень з друкованих та електронних джерел, вказані відповідні покликання.

Робота для перевірки надається у друкованому та електронному варіантах. Електронна версія моєї роботи збігається (ідентична) з друкованою.

«5» березня 2024 р.

(підпис)

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
(ТНПУ)

вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,
тел. (0352) 43-58-80, факс (0352) 43-60-02
e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

UKRAINE
MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE
TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
(TNPU)

2 M. Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine
tel. +38 0352 43-58-80, fax: +38 0352 43-60-02
e-mail: info@tnpu.edu.ua

Від « 18 » 03 2024 р. № 368/4026 На № _____ від « _____ » _____ 20 ____ р.

Довідка

про впровадження результатів наукової роботи студентки ОП «Логопедія» (спеціальності 016 Спеціальна освіта) факультету педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Шайнюк Анастасії Ярославівни «Соціальна інклюзія літніх людей в діяльності Університету третього віку».

Довідкою засвідчуємо факт про те, що результати наукової роботи Шайнюк А. Я. щодо соціальної інклюзії людей літнього віку знайшли втілення у процесі реалізації програми діяльності Університету третього віку при ТНПУ імені В. Гнатюка. Студентка здійснила соціологічне дослідження щодо моніторингу очікувань літніх людей від діяльності УТВ та брала активну участь у поширенні інформації в соціальних мережах щодо його відкриття та програми діяльності.

Шайнюк Анастасія спільно з іншими студентами освітньої програми «Логопедія» спеціальності 016 Спеціальна освіта бере активну участь в організації діяльності УТВ: спільно з іншими студентами підготувала і повела заняття для слухачів університету третього віку про традиції різдвяних святкування в різних країнах світу; лекцію-концерт про вплив музики і рухової активності на життєдіяльність і самопочуття людини третього віку та майстер-клас з виготовлення різдвяних прикрас.

Студентка є активною учасницею групи, яка допомагає літнім людям в опануванні комп'ютерною грамотністю. Студенти допомагають слухачам університету третього віку освоїти програми MsWord, Skype, навчитись користуватись інтернетом, смартфоном, створювати листи на електронну пошту і повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі. Заняття проводяться кожного четверга з 14.00 по 15.30 год.

Для створення сприятливих умов діяльності УТВ адміністрація університету надає ресурсні можливості лекційних аудиторій (аудиторії 207 та 225) та комп'ютерних класів (ауд. 204 та 301).

Програма діяльності УТВ побудована таким чином, щоб люди літнього віку мали можливість відвідувати цікаві лекції, які для них читають викладачі і студенти університету; а студенти, в свою чергу, мають можливість слухати цікаві лекції і розповіді, які для них проводять слухачі УТВ.

В.о декана факультету педагогіки і психології

Зоряна АДАМСЬКА

ЄДНАННЯ
ПОКОЛІНЬ
БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД

Конт. тел. +380677558968. Фактична адреса: вул. Федьковича 14, м. Тернопіль, 46010

“16” *листопад* 2024 р.

№ 2

Довідка

про впровадження результатів наукової роботи здобувачки *першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Логопедія», спеціальності 016 Спеціальна освіта* Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка Шайнюк Анастасії Ярославівни «Соціальна інклюзія літніх людей в діяльності Університетів третього віку» в практику роботи громадської організації «Єднання поколінь» м. Тернополя.

Довідкою засвідчуємо факт, що громадська організація «Єднання поколінь» (м. Тернополя) у процесі відкриття і організації діяльності Університету третього віку опирається на результати проведеного студенткою *першого (бакалаврського) рівня вищої* Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка Шайнюк Анастасією Ярославівною соціологічного опитування серед людей літнього віку м. Тернополя щодо їх обізнаності про діяльність Університету третього віку та запитів і очікувань від участі у його діяльності.

Студентка спільно із своїм науковим керівником (професоркою Поліщук В.А) та іншими студентами освітньої програми «Логопедія» спеціальності 016 спеціальна освіта Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка підготувала і повела заняття зі слухачами Університету третього віку про міжнародні стандарти соціальної роботи з людьми літнього віку; про традиції різдвяних святкувань в різних країнах світу та майстер-клас з виготовлення різдвяних прикрас. Виготовлені прикраси були виставлені на продаж на благодійній ярмарці, а вилучені кошти передано на потреби ЗСУ.

Студенти допомагають слухачам Університету третього віку оволодівати інтернетом, смартфоном, створювати листи на електронній пошті і повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі.

Голова громадської організації
«Єднання поколінь»

Ольга ГОРДІЄНКО

e-mail: unityofgen@gmail.com

УДК 316:[378:376-056.264-051]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

Віра ПОЛІЩУК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-4119-4329

Тетяна ЦЕГЕЛЬНИК

доктор філософії, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0001-7643-0208

Ірина ПАЦУЛА

викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0005-0081-2601

Анастасія ШАЙНЮК

здобувачка освітньої програми 016 Спеціальна освіта, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0005-7273-8033

Бібліографічний опис статті: Поліщук, В., Цегельник, Т., Пацула, І., Шайнюк, А. (2023). Формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної діяльності у ЗВО. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 61–67, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ПОЗНАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВО

У статті розкрито провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного трактування суті соціальної зрілості майбутніх фахівців, критеріїв, показників і технологій її формування.

Обґрунтовано чинники важливості формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі їх професійної підготовки у ЗВО: вимога готовності і здатності до розв'язання складних задач і практичних проблем спеціальної та інклюзивної освіти у процесі корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної та дослідницької роботи з клієнтами різних вікових груп; ускладнення діапазону професійних функцій і завдань в умовах сьогодення та зростання ролі професійно-особистісних якостей в їх реалізації і виконанні.

Мета статті полягає в аналізі організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної роботи та розкритті практичної площини цього питання на прикладі їх залучення до діяльності Університету третього віку при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Охарактеризовано форми соціальної активності і взаємодії студентів – майбутніх фахівців спеціальної освіти із суб'єктами організації і забезпечення функціонування університету третього віку при ЗВО; окреслено організаційно-педагогічні умови формування їх соціальної зрілості: усвідомлення численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення не тільки у процесі майбутньої професійної корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної та дослідницької діяльності, але й у процесі професійної підготовки у ЗВО; суб'єктна позиція, партнерська взаємодія і опора на сильні сторони усіх учасників, задіяних до створення і забезпечення функціонування університету третього віку, як вагомого фактора соціальної інклюзії літніх людей; усвідомлення необхідності поєднання і узгодження вимог і потреб соціуму з особистими бажаннями, прагненнями і соціальною відповідальністю.

Ключові слова: професійна підготовка, фахівець спеціальної освіти, соціальна зрілість, соціальна активність, університет третього віку, позанавчальна діяльність, люди похилого віку, соціальна інклюзія.

Vira POLISHCHUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027
ORCID: 0000-0002-4119-4329

Tetiana TSEHELNYK

Doctor of Philosophy, Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027
ORCID: 0000-0001-7643-0208

Iryna PATSULA

Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027
ORCID: 0009-0005-0081-2601

Anastasiia SHAINIUK

Applicant of Educational Program 016 Special Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027
ORCID: 0009-0005-7273-8033

To cite this article: Polishchuk, V., Tsehelnik, T., Patsula, I., Shainiuk, A. (2023) Formuvannia sotsialnoi zrilosti u maibutnikh fakhivtsiv spetsialnoi osvity u protsesi pozanachalnoi diialnosti u ZVO [Formation of social maturity in future specialists of special education in the process of extra-initial activities in high schools]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 61–67, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.6.9>

**FORMATION OF SOCIAL MATURITY IN FUTURE SPECIALISTS
OF SPECIAL EDUCATION IN THE PROCESS OF EXTRA-INITIAL ACTIVITIES
IN HIGH SCHOOLS**

The article reveals the leading theoretical and practical aspects of the modern interpretation of the essence of social maturity of future specialists, criteria, indicators and technologies of its formation.

The factors of the importance of the formation of social maturity among future special education specialists in the process of their professional training in higher education institutions are substantiated: the requirement of readiness and ability to solve complex tasks and practical problems of special and inclusive education in the process of correctional-pedagogical, diagnostic-consultative and research activities with clients of various age groups; the complication of the range of professional functions and tasks in today's conditions and the growing role of professional and personal qualities in their implementation and performance.

The purpose of the article is to analyze the organizational and pedagogical conditions for the formation of social maturity among future special education specialists in the process of extracurricular work and to reveal the practical aspect of this issue on the example of their involvement in the activities of the University of the Third Age at the Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University.

The forms of social activity and interaction of students – future specialists in special education with subjects of the organization and ensuring the functioning of the university of the third age at higher education institutions are characterized; the organizational and pedagogical conditions for the formation of their social maturity are outlined: the awareness of numerous problems that take place in objective reality and the need for their theoretical understanding and practical solution not only in the process of future professional correctional-pedagogical, diagnostic, advisory and research activities, but also in the process professional training in higher education institutions; subject position, partnership interaction and reliance on the strengths of all participants involved in creating and ensuring the functioning of the university of the third age, as a significant factor in the social inclusion of the elderly; awareness of the need to combine and coordinate the demands and needs of society with personal desires, aspirations and social responsibility.

Key words: professional training, special education specialist, social maturity, social activity, university of the third age, extracurricular activities, elderly people, social inclusion. *The article reveals the leading theoretical and practical aspects of the modern interpretation of the essence of social maturity of future specialists, criteria, indicators and technologies of its formation.*

Постановка проблеми. Формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної світи у процесі їх професійної підготовки у закладі вищої освіти (ЗВО) зумовлюється низкою чинників: (1) важливістю і необхідністю професійної підготовки фахівців, здатних розв'язувати складні задачі і практичні проблеми спеціальної освіти з метою корекції та компенсації порушень психофізичного розвитку осіб різних вікових груп; (2) зростанням ролі професійно-особистісних якостей, зокрема, соціальної зрілості і соціальної відповідальності при виконанні професійних функцій і завдань в складних умовах сьогодення, що зумовлені широкомасштабною війною рф проти українського народу та її наслідками; (3) неухильною динамікою зростання чисельності дітей, що потребують різноаспектної корекційної педагогічної, діагностико консультативної допомоги фахівців логопедії та зростанням числа дорослих і людей похилого віку, які в силу об'єктивних причин (поранення, травми фізичного і психологічного характеру, захворювання, стреси, вікові зміни) потребують не тільки гідних умов життя, але й різноаспектної допомоги фахівців спеціальної та інклюзивної освіти.

Аналіз досліджень. У процесі дослідження ми опиралися на результати наукових розвідок щодо теоретичних аспектів суті соціальної зрілості (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017); критеріїв і показників її сформованості (Т. Комар, 2016; Г. Меднікова, 2012) та технологій її формування у майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти (А. Черкашин, 2018; О. Крюкова, 2010).

Для нашого дослідження важливе значення мають напрацювання дослідників, які розкривають провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного бачення ролі і місця позанавчальної діяльності, волонтерських об'єднань, клубів, освітньо-наукових центрів і лабораторій у формуванні соціальної зрілості майбутніх фахівців (Н. Вайнілович, 2015; О. Добровіцька, 2019).

Мета статті полягає в аналізі організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі позанавчальної діяльності та розкритті практичної площини цього питання на прикладі залучення студентів до відкриття і забезпечення функціонування Університету третього віку при ТНПУ імені В. Гнатюка.

Методологія дослідження. У процесі дослідження застосовано теоретичні методи: вивчення, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення інформації на українських і зарубіжних веб-сайтах, а також дослідження публікацій в електронній базі даних Google Scholar. Здійснено теоретико-методологічний аналіз змісту наукових дефініцій: соціальна зрілість, фактори формування соціальної зрілості, показники сформованості соціальної зрілості, Університет третього віку (УТВ); виокремлено організаційно-педагогічні умови формування соціальної зрілості майбутніх фахівців спеціальної освіти у процесі їх залучення до відкриття і організації діяльності УТВ при ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел свідчить про широке розмаїття підходів щодо трактування дефініції «соціальна зрілість», що зумовлено складністю і багатогранністю даного феномену та процесу його формування. У психології соціальна зрілість, зазвичай, розглядається через соціальні установки та ціннісні орієнтації (О. Крюкова, 2010; Т. Комар, 2017). Педагоги вивчають соціальну зрілість у контексті процесів соціалізації, формування й розвитку особистості (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017; А. Черкашин, 2018). В. Радул трактує соціальну зрілість як стан сформованості особистості через призму його взаємодії з соціальним середовищем (В. Радул, 2017).

Ми дотримуємося позиції, що соціальну зрілість здобувача освіти найбільш доцільно трактувати як інтегроване новоутворення у структурі особистості майбутнього фахівця, що характеризує його соціальну й особистісну сутність і проявляється у визначенні власної соціальної позиції, готовності й спроможності робити усвідомлений і обґрунтований вибір дій, спрямованих як на вирішення завдань свого професійного формування, так і численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності, та здатності й готовності нести усвідомлену відповідальність за результати своїх рішень, дій і вчинків.

У наукових дослідженнях щодо критеріїв сформованості соціальної зрілості майбутніх фахівців дослідники вказують на самостійність молоді людини у рішеннях та вчинках, відповідальність за себе та суспільство в якому вона живе (Т. Комар, 2016; Г. Меднікова, 2012). Проявляється соціальна зрілість, на думку дослід-

ників, у соціальній активності, соціальному самовизначенні та соціальній відповідальності.

У процесі дослідження ми опиралися на наукову позицію дослідників (Н. Вайнілович, 2015; М. Вієвська, 2015) і аналіз власного досвіду діяльності, які слугують підставою твердження, що залучення майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки у ЗВО до різних видів позанавчальної діяльності (функціонування волонтерських клубів, освітньо-наукових центрів, об'єднань, лабораторій, розробки і реалізації інноваційних проєктів, спрямованих на реалізацію ідей інклюзивної та спеціальної освіти) слугує не тільки ефективним механізмом оволодіння ними професійно важливими компетентностями, але й формування соціальної зрілості, як однієї з важливих професійно зумовлених особистісних якостей.

Ми поділяємо наукову позицію дослідників (Я. Галета, 2018; В. Радул, 2017; А. Черкашин, 2018) які обстоюють позицію цілісного розуміння розвитку й поетапного формування соціальної зрілості як багатогранного і тривалого процесу, під час якого мають бути задіяні численні компоненти і фактори, що взаємодіють та інтегруються між собою, доповнюючи і збагачуючи тим самим один одного.

Закономірно, що результативність формування соціальної зрілості у майбутніх фахівців у значній мірі зумовлюється рівнем довершеності: освітньо-професійної програми та її інформаційного і навчально-методичного забезпечення; змістового наповнення і технологій викладання загальноосвітніх, фахових і вибіркокових навчальних дисциплін; грамотним підходом до планування і реалізації неперервної практичної складової підготовки, що передбачає проходження у логічній послідовності студентами таких видів практики (пропедевтичної (волонтерської); навчальної; виробничої; професійно-орієнтованої (переддипломної).

Власне виходячи із позиції взаємовпливу соціальної активності, соціального досвіду і соціальної відповідальності на стан сформованості соціальної зрілості у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО важливо особливу увагу приділяти їх залученню до волонтерської, науково-дослідної роботи в центрах соціальних ініціатив і волонтерства, наукових товариств, проблемних гуртках, студіях, об'єднаннях та формуванню уміння представ-

ляти інтереси клієнтів, шукати і знаходити способи вирішення цих проблем і розв'язання проблемних задач і ситуацій; вчити їх розробляти інноваційні проєкти, знаходити ресурсні можливості для їх втілення і реалізації. Такі види усвідомленої соціальної активності позитивно впливають на формування як спеціальних вузькопрофесійних (hard skills) так і універсальних надпрофесійних (soft skills) навичок.

Започаткування діяльності УТВ при Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка було зумовлене прагненням сприяти соціальній інтеграції та підтримці людей літнього віку та надання їм необхідної (у тому числі й логопедичної) допомоги і підтримки. Аналіз ситуації свідчить, що люди літнього віку навіть за умов мирного часу стикалися з низкою психологічних, соціальних, медичних та соціально-педагогічних проблем, для вирішення яких їм потрібна різнопрофільна підтримка і допомога. В умовах воєнного часу вони знаходяться в особливо складних умовах через: низький рівень пенсійного забезпечення; певну соціальну ізоляцію, зумовлену в значній мірі тим, що в країні домінуюча увага приділяється боротьбі з ворогом, забезпеченню і підтримці військових, поранених та членів їх родин); втрату близьких і рідних людей; втрату соціальних контактів, житла і майна через вимушене переселення і зміну місця проживання; розрив родинних зв'язків; погіршення здоров'я через постійні стреси і хвилювання за рідних, близьких та свою безпеку під час повітряних тривоги й обстрілів тощо.

Відкриття УТВ при ЗВО в складних умовах воєнного часу є доцільним і виправданим ще й тому, що власне університети третього віку визнані міжнародною спільнотою одним із найбільш прогресивних проєктів, підпорядкованих реалізації ідеї соціальної інклюзії людей літнього віку через залучення їх до освіти та різноманітних видів соціокультурної діяльності.

При розробці концепції і програми діяльності УТВ члени ініціативної групи опиралися на ідею активного залучення студентів і магістрантів до його відкриття, організації і забезпечення функціонування. Таке рішення зумовлене популярністю серед студентської молоді різноманітних видів волонтерської діяльності (з дітьми з особливими освітніми потребами, вимушено переміщеними особами, військовими та членами їх родин, людьми літнього

віку) та прагненням реально брати участь в роботі громадських об'єднань, волонтерських центрів.

Так, студентами спеціальністю 016 Спеціальна освіта (за спеціалізацією логопедія) було здійснено вагому роботу з популяризації у соціальних мережах інформації про відкриття УТВ при ТНПУ імені В. Гнатюка, мету, завдання і форми його діяльності. Окрім того, студенти провели моніторинг поінформованості людей літнього віку щодо діяльності УТВ, їх бажання долучитися до даного проєкту та очікувань.

У процесі проведення моніторингу було з'ясовано, що головним стимулом відвідування літніми людьми Університету третього віку є бажання отримати консультації і практичну допомогу щодо зняття тривоги і стресу, пов'язаних з війною, втратами і розлученням з близькими і рідними людьми та повітряними тривогами (45 %); можливість спілкування з іншими (32%); бажання оволодіти новими життєво важливими навичками (35 %); техніками саморозвитку, вдосконалення пам'яті (12 %). Окрім цього в процесі опитування було виявлено бажання отримати кваліфіковану допомогу і консультації щодо формування правової та цифрової компетентностей (35 %); формування навичок надання першої медичної допомоги, здорового способу життя, раціонального харчування (45 %) та мати можливість долучитися до різних видів соціокультурної діяльності, займатися різними видами творчості і цікавого проведення вільного часу (50 %).

Отримані дані було обговорено членами ініціативної групи (викладачами кафедри спеціальної та інклюзивної освіти), які не тільки підтримали ідею відкриття УТВ при ЗВО, але й стали активними учасниками забезпечення його функціонування.

Аналіз досвіду свідчить, що студенти і магістранти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» освітніх програм «Логопедія» та «Інклюзивна освіта» проявляють умотивованість і активність до реалізації ідеї відкриття і функціонування УТВ як вагомому чинника їх соціальної інклюзії.

Практична складова діяльності УТВ полягає в допомозі людям третього віку в оволодінні життєво важливими навичками з метою забезпечення їх позитивного довголіття й адаптації

до сучасних умов і вимог життя. Цьому сприяє цикл занять про можливі способи подолання внутрішньо особистісного конфлікту у людей літнього віку; способи подолання тривоги і стресу в умовах воєнного часу; програми зцілення душі і тіла; вплив емоційного інтелекту на збереження і зміцнення психічного здоров'я особистості в умовах війни. За бажанням слухачів УТВ для них було проведено лекції і семінарські заняття з основ медичних знань, раціонального способу харчування, технік збереження, зцілення і відновлення здоров'я та інші.

Формуванню соціальної зрілості майбутніх фахівців сприяє діалог поколінь і обмін життєвим досвідом, що реалізуються у процесі залучення студентів і магістрантів до проведення занять, майстер класів різноманітних видів соціокультурної діяльності. Так, студенти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта для слухачів УТВ підготували лекціо-концерт «Вплив музики і рухової активності на самопочуття людини літнього віку» та практичне заняття «Вплив інноваційних технік на розвиток і активізацію мовлення людини літнього віку»; другого курсу – повідомлення і презентацію про традиції святкування Різдва в зарубіжних країнах та в різних регіонах України. Окрім того студенти спільно зі слухачами УТВ провели майстер клас з виготовлення різдвяних прикрас, які за спільною згодою учасників були розіграні у лотерею, а виручені гроші було передано на потреби ЗСУ. Діалогу поколінь сприяє спільне відвідування, концертів і театралізованих вистав, які проводяться в університеті.

Особливої уваги заслуговує реалізація програми формування цифрової компетентності людей літнього віку. За підтримки і сприяння студентів і магістрантів слухачі УТВ успішно опановують програми MsWord, Skype, аудіо-та відеопрограми, навчаються користуватись інтернетом, створювати листи на електронну пошту чи повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі.

Долучаючись до роботи в УТВ майбутні логопеди мають можливість навчатися успішній комунікації з людьми літнього віку; апробувати свої уміння і техніки логопедичної роботи з ними (наприклад, опора на сильні сторони клі-

ента, робота груп самопоміги, Mindfulness, Anti-aging, наснаження тощо).

Підкреслимо, що одним із важливих аспектів, який відображає особливості формування соціальної зрілості студентів у позанавчальній діяльності – це створення ситуацій, які б сприяли усвідомленню студентами і магістрантами численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення не тільки у процесі майбутньої професійної діяльності, але й «сьогодні і зараз» під час навчання у ЗВО. Власне цей аспект ми визнаємо як одну із провідних організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню соціальної зрілості у майбутніх фахівців спеціальної освіти.

Роботу з людьми літнього віку студенти і магістранти намагаються використати для оволодіння досвідом майбутньої професійної діяльності, відчуті себе потрібним і відповідальним за конкретну соціальну ситуацію і конкретну людину, сформування умінь працювати в команді, спілкуватися з клієнтами, знайти нових друзів, самоутвердитися.

Зауважимо, що студенти мають можливість відвідувати соціально-педагогічні і психологічні тренінги, які для них проводять викладачі і магістранти кафедри психології розвитку та консультування ТНПУ імені В. Гнатюка.

Ректорат університету безоплатно надає ресурсні можливості аудиторного фонду для проведення відповідних занять, тренінгів і консультацій.

Результатом соціальної активності студентів у процесі організації і забезпечення діяльності УТВ виступає набутий ними соціальний досвід, що проявляється: у синтезі знань про соціальну дійсність, про особливі умови життєдіяльності людей літнього віку, їх запити, побажання і прагнення; готовності та здатності діяти і шукати ресурси з метою їх вирішення; в умінні працювати в команді та міжпоколіннєвої взаємодії.

Висновки. Мета професійної підготовки фахівців із спеціальної освіти за спеціалізацією

«Логопедія» полягає у їх готовності і здатності розв'язувати складні задачі і практичні проблеми спеціальної освіти з метою корекції та компенсації порушень психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами й, зокрема, з порушеннями мовленнєвого розвитку, різних вікових груп. Залучення студентів до відкриття і забезпечення функціонування УТВ розглядається нами як вагомий ресурс актуалізації уваги майбутніх фахівців до проблем і потреб людей літнього віку і вагомий чинник формування їх соціальної зрілості.

Діяльність УТВ дає можливість донести до студентів розуміння того, що, навчаючись у ЗВО, вони є відповідальними не тільки за стан і результативність своєї навчальної діяльності, але й мають долучатися в міру своїх можливостей до моніторингу і вирішення наявних соціальних проблем в регіоні, де вони проживають і навчаються.

Аналіз досвіду залучення студентів до поза навчальної діяльності (на прикладі діяльності УТВ при ЗВО) слугує підставою для виокремлення організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню їх соціальної зрілості: – усвідомлення численних проблем, що мають місце в об'єктивній реальності та необхідності їх теоретичного осмислення і практичного вирішення у процесі навчання у ЗВО та майбутньої професійної діяльності; – суб'єктна позиція, партнерська взаємодія і опора на сильні сторони усіх учасників, задіяних до створення і забезпечення функціонування УТВ як вагомого фактора соціальної інклюзії людей літнього віку; усвідомлення необхідності поєднання і узгодження вимог і потреб соціуму з бажаннями і уявленнями індивідуальної свободи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в тому, що запропоновані практичні напрацювання щодо змісту і форм діяльності УТВ та досвід залучення студентів до даного виду діяльності можуть знайти застосування у діяльності інших УТВ при ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайнілович Н. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2015. № 2. С. 407–410.
2. Вієвська М. Соціальна відповідальність сучасного фахівця як підґрунтя його продуктивної професійної діяльності. *Наука і освіта*. 2015. № 9. С. 19–24.
3. Галета Я. Соціальна зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства : монографія / Я. В. Галета. Харків : Мачулін, 2018. 392 с.

4. Горішна, Н., Слозанська, Г. (2023). Логопедичні послуги в Україні у час війни: результати крос-секційного дослідження. *Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Запоріжжя, 22 лист. 2023 р.). Запорізький національний університет, 50–52.
5. Добровіцька О. Волонтерство в інклюзивному середовищі як педагогічна умова підготовки до професійної діяльності соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. Випуск 1(44). С. 59–61.
6. Комар Т. Соціальна зрілість особистості як чинник становлення професійної зрілості психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 200–210.
7. Крюкова О. Соціальна зрілість особистості у сучасних психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Іван Огієнка. 2010. Ч. 10. С. 345–353.
8. Меднікова Г. Соціальна зрілість: сутність і критерії. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 43. С. 179–186.
9. Радул В. Соціальна зрілість особистості: монографія / В. В. Радул. – Харків : Мачулін, 2017. 441 с.
10. Черкашин А. Особливості формування особистісно-професійної зрілості майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах: теоретичний аспект. *Теорія управління соціальними системами*. 2018. Вип. 1. С. 3–13.

REFERENCES:

1. Vainilovych, N. (2015). Volonterskyi rukh u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi: motyvatsiyni aspekt [Volunteer movement in modern Ukrainian society: motivational aspect]. *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, 2, 407–410. [in Ukrainian].
2. Viievska, M. (2015). Sotsialna vidpovidalnist suchasnoho fakhivtsia yak pidgruntia yoho produktyvnoi profesiinoi diialnosti [Social responsibility of a modern specialist as the basis of his productive professional activity]. *Science and education*, 9, 19–24. [in Ukrainian].
3. Galeta, Ya. V. (2018). Socialna zrilist osobistosti v umovah onovlennya informacijnoyi kulturi suspilstva. [Social maturity of the individual in terms of updating the information culture of society]. Kharkiv: Machulin. 2018. – 392 c.
4. Horishna, N., Slozanska, G. (2023). Speech Therapy Services in Ukraine during Wartime: Results of a Cross-Sectional Study. *Special Education and Social Inclusion: Challenges of the 21st Century. Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation (Zaporizhzhia, Nov. 22, 2023)*. Zaporizhzhia National University, 50-52.)
5. Dobrovitska, O. (2019). Volonterstvo v inkluzyivnomu seredovyshchi yak pedahohichna umova pidhotovky do profesiinoi diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [Volunteering in an inclusive environment as a pedagogical condition for preparation for the professional activities of social workers]. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 1 (44), 59–61. [in Ukrainian].
6. Komar, T. (2016). Socialna zrilist osobistosti yak chinnik stanovlennya profesijnoyi zrilosti psihologa. [Social maturity of the individual as a factor in the formation of a professional maturity of a psychologist]. *Problems of modern psychology*. Whip. 34.
7. Kriukova, O. (2010). Sotsialna zrilist osobistosti u suchasnykh psykholohichnykh doslidzhenniakh [Social maturity of the individual in modern psychological research]. *Problemy suchasnoi psykholohii Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivan Ohiiienka*, 10, 345–353. (in Ukrainian)
8. Mednikova, H. (2012). Sotsialna zrilist: sutnist i kryterii [Social maturity: nature and criteria]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S.Skovorody. Psykholohiia*, 43, 179–186. [in Ukrainian].
9. Radul, V. (2017). Sotsialna zrilist osobistosti]. Kharkiv: Machulin. 2017. 441 p. [in Ukrainian].
10. Cherkashyn, A. (2018). Osoblyvosti formuvannia osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnykh fakhivtsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh: teoretychnyi aspekt [Features of formation of personal-professional maturity of future specialists in higher educational establishments: theoretical aspect]. *Teoriia upravlinnia sotsialnyimi systemamy*, 1, 3–13. [in Ukrainian].